

Берназ В. Д.,
*д.ю.н., професор,
 проректор з наукової роботи та міжнародних зв'язків
 Міжнародного гуманітарного університету,
 заслужений діяч науки і техніки України,
 член-кореспондент НАПрН України*

РІВНІ ОРГАНІЗАЦІЇ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ В СТРАТЕГІЇ ДОСУДОВОГО СЛІДСТВА

Анотація. Розслідування злочинів різної складності здійснюється слідчими відповідного рівня професійних знань та навичок. Реальна організація розслідування злочинів вчиняється за різними рівнями: на районному, міському, міжрайонному, обласному, міжобласному, на державному та міждержавному рівнях тощо. Увагу приділяється поняттю, змісту «рівня організації розслідування злочинів», а також критеріям відокремлення тактичного від стратегічного рівня в діяльності слідчого, теоретичним аспектам організації розслідування злочинів на різних рівнях та її ролі у визначенні стратегії діяльності з протидії злочинності.

Ключові слова: організація, рівні організації розслідування злочинів, тактична операція, стратегічна операція, професійні якості слідчого, тактичний, стратегічний рівні організації розслідування злочинів.

Постановка проблеми. Зміни сутності сучасних злочинів, використання сучасних технологій, корумпованих зв'язків при підготовці, здійсненні та приховуванні злочинів, активізація протидії розслідуванню, наявність значної кількості, не менше чим третини, нерозкритих злочинів, потребують не простої протидії злочинності з боку правоохоронних органів. Все більше і більше признається необхідність вдосконалення організації професійної протидії злочинності на різних рівнях і зокрема при розслідуванні злочинів з використанням не тільки тактичних, але і стратегічних засобів та методів організації, зазначеної вище діяльності. При цьому рівень складності для пізнання вчиненого злочину повинен визначати і рівень підготовки слідчого, який буде розслідувати дане кримінальне діяння. На жаль, на практиці не завжди дотримуються вимог цієї аксіоми, не має

одностайності і у наукових джерелах відносно змісту поняття «рівні організації розслідування злочинів». Зазначене вище і визначає необхідність звернення до даної проблеми.

Аналіз останніх досліджень та видокремлення нерозв'язаних проблем. Питанням рівнів організації розслідування злочинів в юридичній літературі приділена певна увага. Його досліджували Р. С. Белкін, В. Д. Зеленський, В. Є. Корноухов, Г. І. Седова, В. В. Степанова, Л. В. Черечукіна, М. П. Яблоков, О. В. Олішевський та деякі інші. Але проблема ще не знайшла свого належного вирішення, зокрема, не визначено основне поняття «рівні організації розслідування злочинів», більш детально необхідно визначити та відокремити тактичні та стратегічні рівні, які мають місце в організації діяльності слідчого.

Викладення основного матеріалу. Організація — основний елемент діяльності. Це слово походить від французького (organization — повідомляю, стрункий вид) улаштувую [1, 473]. У криміналістичній літературі навколо поняття «організація розслідування» ведеться полеміка. Не вдаючись у подробиці з цього питання, оскільки це не є основним предметом нашого дослідження відзначимо тільки, що на наш погляд *організація розслідування злочинів — це комплекс взаємопов'язаних, уповноважених державою розслідувати злочини, органів і посадових осіб, структура й погоджена тактична й стратегічна діяльність яких реалізовується на певному рівні як функція розвитку, збереження цієї системи з метою раціонального вирішення завдань карного судочинства* [2, 33-38].

В Україні, на жаль, відсутня концепція організації досудового слідства. Це підтверджується і даними анкетування слідчих, 62 % із яких признали стан організації

розслідування злочинів в ОВС України як незадовільний [3, 127].

У контексті нашого дослідження підкреслимо, що для організації цього виду діяльності особливістю є рівневий характер діяльності посадових осіб у процесі виявлення, припинення, попередження, розкриття й розслідування злочинів. Відповідно до Нового тлумачного словника української мови «рівень» тлумачиться як «... лінія або площина, що служить межею висоти, яку має або на якій міститься хто, що-небудь. Ступінь якості, величина і т. ін. досягнуті у чому-небудь» [4, 127-128].

Одним із перших, хто здійснив спробу виділити рівні організації розслідування злочинів і спробував визначити саму досліджувану категорію, був Р. С. Белкін. На його думку, існують наступні чотири рівні організації розслідування злочинів.

Перший, вищий рівень організації розслідування має своїм об'єктом розслідування як специфічної форми діяльності органів досудового слідства й дізнання всіх відомств — як систему, яка забезпечує ефективність функціонування елементів системи і досягнення вирішення поставлених завдань.

Другий — це «управлінський» рівень, коли організація розслідування злочинів виступає як управління певним родом діяльності, як основна функція слідчого апарату й підрозділів органів дізнання.

Третій — рівень криміналістичної методики. Організація розслідування є саме організацією конкретного акту розслідування, розслідування конкретного злочину. Організація конкретного акту розслідування — це комплекс заходів зі створення оптимальних умов для визначення й застосування найбільш ефективних і доцільних у конкретній слідчій ситуації рекомендацій криміналістичної методики з метою досягнення максимальних результатів при мінімальних витратах часу, засобів і сил.

Останній, четвертий — тактичний рівень організації розслідування. Це — організація проведення окремої слідчої дії або організаційно-технічного заходу в рамках конкретного акту розслідування. Організація проведення слідчої дії — це комплекс заходів, що забезпечують вибір та застосування в конкретній слідчій ситуації найбільш ефективних та доцільних техніко-криміналістичних і тактичних засобів і

прийомів для досягнення цілей цієї слідчої дії [5, 449-451]. На наш погляд, перші три рівні відносяться до рівнів стратегічного характеру, адже розраховані на більш тривалий відрізок часу, чим проведення окремої слідчої дії або іншого тактичного заходу (тактична комбінація, операція). Крім цього, на стратегічному рівні передбачається проведення комплексу різних слідчих дій, оперативно-розшукових заходів та інших дій, направлених на виявлення, припинення, запобігання, розкриття та розслідування злочинів.

Дещо схожу систему рівнів організації розслідування злочинів подає В. Д. Зеленський. Але автором визначена дещо інша послідовність рівнів. Так на його думку, базовий рівень — організація розслідування злочину або конкретне розслідування — сфера безпосередньої боротьби зі злочинністю. На його думку, всі інші рівні є похідними від даного, оскільки існують для нього. Утворюючи систему, вони впливають на розслідування, в якійсь мірі визначають його, забезпечують, але за провідної ролі конкретного акту розслідування.

Слідуючим рівнем він визначає — організацію проведення слідчих дій. Даний рівень схожий за змістом до рівня тактичного як його і визначив Р. С. Белкін.

Третій рівень — організація і управління розслідуванням в адміністративному районі (район, область). Автор розмежує об'єкти організації — діяльність окремих слідчих, інших учасників розслідування і система розслідування в цілому, і об'єкти управління — матеріальне забезпечення процесу, підготовка і розстановка кадрів як специфічна форма створення умов для якісного розслідування. Ми згодні з тим, що за охопленням території можуть бути різні рівні організації розслідування злочинів: район, область. Але, крім цього, можливі і такі рівні, як: міський, міжміський, міжрайонний, міжобласний.

Останній, четвертий рівень — організація і управління розслідуванням в країні — процес забезпечення ефективного функціонування системи розслідування, її якісного удосконалення. Цілі діяльності правоохоронних органів оформляються нормативно (закони, укази, накази і т. п.) [6, 41-47]. На наш погляд, якщо йти далі, то можливо також визначити і п'ятий — на міждержавному рівні (розслідування торгівлі людьми, зброєю,

тероризму, в сфері обігу наркотичних засобів тощо). В даному підході рівень організації слідчих дій відповідає тактичному, а всі інші мають стратегічний характер.

М. П. Яблоков виділяє наступні рівні організації діяльності при розслідуванні: проведення окремих слідчих дій і криміналістичних операцій; розслідування одного злочину; розслідування одночасно декількох злочинів; розслідування, що здійснюється слідчо-оперативною групою або групою слідчих. Однак, автор також погоджується із виділенням в якості самостійного рівня організаційного забезпечення розслідування у відповідному правоохоронному органі та адміністративному районі, додаючи, що на цьому рівні переважають адміністративно-управлінські сторони організаційної діяльності [7, 74]. Як ми і зазначали вище, проведення окремих слідчих дій і не всіх криміналістичних операцій, а тільки тактичних відносяться до тактики. Всі інші мають характер стратегічних.

Л. В. Черечукіна виділяє чотири рівні організації: розслідування кримінальної справи в цілому (стратегічний рівень); проведення окремих слідчих дій або тактичної операції; розслідування декількох справ одночасно; розслідування, що здійснюється слідчою або слідчо-оперативною групами [8, 223]. Ми погоджуємося з тим, що розслідування кримінальної справи в цілому відноситься до стратегічного рівня, але не тільки, адже такому рівню відповідають і розслідування декількох кримінальних справ; розслідування, що здійснюється слідчою або слідчо-оперативною групами. Крім цього, і у М. П. Яблокова і у Л. В. Черечукіної віднесення до рівнів за підставою об'єму організації (слідча дія, тактична операція, розслідування одного злочину, одночасне розслідування декількох злочинів) розслідування, що здійснюється слідчо-оперативною групою або групою слідчих, являється не коректним, адже останнє можливо віднести і до перших двох груп, що не дозволяється канонами логіки.

О. В. Олішевський поділяє рівні організації розслідування злочинів на управлінські та криміналістичні. Не розкриваючи управлінські, до криміналістичних він відносить наступні рівні організації розслідування злочинів:

- 1) організація слідчої чи іншої дії;
- 2) організація розслідування у кримінальній справі;

3) організація розслідування у кримінальних справах, що знаходяться в провадженні одного слідчого (дізнавача) [9, 28]. Аналіз вище зазначеної точки зору дає підстави стверджувати, що автором розкриваються не всі рівні організації розслідування злочинів, зокрема, організація розслідування, декількома слідчими, слідчо-оперативною групою і т. п.

В. Є. Корноухов розрізняє організацію управління діяльністю слідчого апарату й організацію діяльності з розслідування злочинів [10, 755].

Мають місце і інші думки, так Г. І. Седова та В. В. Степанова, організаційні основи боротьби зі злочинністю ділять на два рівні. Перший рівень пов'язаний з виявленням, розкриттям, розслідуванням і попередженням конкретного злочину. Другий – більш високий рівень, присвячений загальним проблемам боротьби зі злочинністю [11, 23]. Але бачення тільки двох рівнів є певним чином дещо спрощеним, адже не враховуються багато реальних рівнів організації розслідування злочинів.

Аналізуючи різні підходи до розподілу рівнів організації розслідування злочинів необхідно зазначити те, що рівні можливо визначити в залежності від певних підстав. Так, якщо підставою брати професійні якості слідчого, то можливо поділити рівні організації розслідування на: а) організацію розслідування слідчим зі стажем роботи: до трьох років; до п'яти років; до десяти і т. п. Підставою визначення рівня організації розслідування може бути і підслідність, яка визначається ст. 112 КПК України. Необхідно підкреслити, що органи, які займаються розкриттям та розслідуванням злочинів представляють собою досить непросту ієрархічну структуру, що відображає різні рівні організації. Так слідчі відносяться до різних відомств (слідчий прокуратури, органів внутрішніх справ, органів безпеки, податкової міліції). В дев'яти відомствах працюють органи дізнання. Відповідно до вище зазначеного визначається підслідність кримінальних справ, а значить і різні рівні розслідування, по яким необхідні відповідні кваліфікаційні якості посадових осіб.

Рівні можуть також визначатися і на підставі посади, яку займає той чи інший суб'єкт, який має право проводити дізнання чи досудове слідство. Так в зазначених вище органах існує певна система посад, де в основі

ієрархічної піраміди знаходиться самий важливий і дієвий елемент системи — слідчий (дознавач). Далі, відповідно до кваліфікації, старший слідчий, слідчий по особливо важливим справам, заступник начальника відділення (відділу), начальник відділення, відділу, управління і т.п. — все це не просто перелік певних посад, а відповідно до них організуються різні рівні за складністю системи розкриття та розслідування злочинів. Активну участь у розкритті злочинів приймають і оперативно-розшукові служби зі своєю системою ієрархії посадових осіб. Крім цього, досудове слідство не буває без системи органів і осіб, які здійснюють нагляд і контроль за розслідуванням. І в кожній із цих систем свої рівні організації діяльності.

Безумовно, що підставою може бути і об'єм роботи, який необхідно виконати відповідній посадовій особі при організації розслідування злочинів: слідча дія; тактична комбінація; тактична операція; стратегічна операція; робота по всій кримінальній справі; робота з одним обвинуваченим чи декількома; робота по всім кримінальним справам, які знаходяться в провадженні у слідчого.

Підставою поділу організації роботи на певні рівні може бути і складність розкриття та розслідування злочину: одноепізодні, поліепізодні злочини; злочини, які вчинені групою злочинців; організованою групою, злочинною організацією; очевидні і неочевидні злочини; злочини минулих років і т.п.

І врешті-решт, на наш погляд, всі рівні організації розслідування злочинів можливо поділити на рівні тактичного характеру, які направлені на досягнення проміжних цілей і стосуються проведення окремих слідчих дій, тактичних комбінацій та операцій. Але, в цілому робота слідчого (дознавача) представляє собою рівень діяльності з рисами стратегічного характеру, багато в чому направлена на подолання зовнішньої протидії розслідуванню, метою якої являється досягнення рубіжних завдань (встановлення більшості або всіх обставин, які підлягають доказуванню по кримінальній справі), які розраховані на проведення комплексу слідчих дій та оперативно-розшукових заходів на тривалий час діяльності.

Висновки. Таким чином, аналіз точок зору різних науковців, наші спостереження дають

підстави стверджувати, що *рівень організації розслідування злочинів — це відповідність професійних якостей та ефективності дій посадових осіб, які розслідують злочини, складності для пізнання здійснених кримінально-караних діянь, протидії досудовому слідству, котрі визначають реальну висоту та ступінь процесуальних досягнень як по окремій, так і по всім кримінальним справам, що знаходяться у впровадженні у слідчого, відділення, сектору, відділу, управління, які детерміновані оптимальністю структури органів розслідування, кваліфікацією слідчих, матеріальним, науковим забезпеченням, а також іншими чинниками, що характеризують кількісно-якісну сторону раціональності кримінально-процесуального пізнання злочинів, які впливають на ефективність розслідування злочинів і визначають судову перспективу кримінальних справ.*

Література

1. Большая Советская Энциклопедия. — Т. 18. — М., 1974.
2. Берназ В. Д. К вопросу о понятии «Организация расследования преступлений» / В. Д. Берназ // Актуальные проблемы организации расследования преступлений. — Одесса, 1996.
3. Олишевський О. В. Організація розслідування злочинів в органах внутрішніх справ (криміналістичний аспект) : монографія / О. В. Олишевський. — Харків : ФОРМ Ніконова, 2011.
4. Новий тлумачний словник української мови / Укладачі В. Яременко, О. Сліпушко. — 3 том. — Київ : Аконіт, 2001.
5. Белкин Р. С. Курс советской криминалистики : учеб. пособ. : в 3 т. / Р. С. Белкин. — Т. 2: Частные криминалистические теории. — М. : Академия МВД СССР, 1978.
6. Зеленский В. Д. Организация расследования преступлений. Криминалистические аспекты : монография / В. Д. Зеленский. — Ростов н/Д : Издательство Ростовского университета, 1989.
7. Криминалистика : учебник / Н. П. Яблоков. — 2-е изд., перераб. и доп. — М. : Норма, 2008
8. Черечукина Л. В. Организация досудебного расследования : учеб. пособ. / Л. В. Черечукина ; МВД Украины, Луган. гос. ун-т внутр. дел. — Луганск : РИО ЛГУВД, 2005.
9. Олишевський О. В. Організація розслідування злочинів в органах внутрішніх справ (криміналістичний аспект) : монографія / О. В. Олишевський. — Харків : ФОРМ Ніконова, 2011.
10. Курс криминалистики. Общая часть / Отв. ред. В. Е. Корноухов. — М. : Юрисг, 2000
11. Седова Г. И. Дознание: функции и организация деятельности : учеб. пособ. / Г. И. Седова, В. В. Степанов. — М. : Приор-издат, 2003.

Берназ В. Д. Уровни организации расследования преступлений в стратегии досудебного следствия

Аннотация. Расследование преступлений разной сложности осуществляется следователями соответствующего уровня профессиональных знаний и навыков. Реальная организация расследования преступлений совершается на разных уровнях: районном, городском, межрайонном, областном, межобластном, на государственном и межгосударственном уровнях и т. п. Внимание уделяется понятию, содержанию «уровня организации расследования преступлений», а также критериям отделения тактического от стратегического уровня в деятельности следователя, теоретическим аспектам организации расследования преступлений на разных уровнях и ее роли в определении стратегии деятельности противодействия преступности.

Ключевые слова: организация, уровни организации расследования преступлений, тактическая операция, стратегическая операция, профессиональные качества следователя, тактический, стратегический уровни организации расследования преступлений.

Bernaz V. D. Even organizations investigation of crimes in strategy of pre-trial investigation

Summary. The investigation of different crimes is carried out by investigator of appropriate level of professional knowledge and skills. The real organization of the investigation of crimes is conducted according to different levels: district, municipal, inter-district, regional, inter-regional, state and interstate levels, etc. Attention should be paid to the notion, content of the 'level of the organization of criminal investigation', and also to criteria of difference between tactical and strategic levels of investigator's activity, theoretic aspects of organization of criminal investigation at different levels and its role in strategy determination of counteraction against criminality.

Keywords: organization, level of the organization of criminal investigation, tactical operation, strategic operation, professional skills of investigator, tactical and strategic levels of the organization of criminal investigation.